

Birinci Dünya Savaşı'nda Yemen, Osmanlı Devleti'nin Temsilcisi Vali Mahmut Nedim Bey'in Yemen'deki Faaliyetleri*

Yemen During The First World War, Services of The Ottoman's Governor Mahmut Nedim Bey in Yemen

Serap SERT**

Öz

Yemen, Osmanlı Devleti'nin uzak ama bir o kadar sorunlu toprağı olmuştur. Bölgede Birinci Dünya Savaşı öncesinden başlayarak yerel kabilelerin mücadeleleri ile uğraşan Osmanlı Devleti savaşa birlikte sömürgeci devletlerin hakim olmak amacıyla yaptığı işgallere direnmek zorunda kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı askerinin ve Osmanlı valisi Mahmut Nedim Bey'in çabaları ile Yemen'de İngilizler istedikleri noktalara hakim olamamışlardır. Savaş sonrasında yapılan Mondros Ateşkes Antlaşması ile Yemen'in yönetimine hakim olan İmam Yahya, Osmanlı Devleti'nin son valisi Mahmut Nedim'in yardımları ile günümüzdeki Yemen devletini kurmuştur. Makalemiz, Osmanlı askerinin ve Yemen valisi Mahmut Nedim Bey'in bu mücadelelerini konu almaktadır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, İngilizler, İmam Yahya, Seyyid İdris, Mahmut Nedim Bey

Abstract

Yemen has been the most troubled and far region of the Ottoman Empire. Since the beginning of the First World War. Form the pre war period of the First World War the Ottoman empire had struggled with the local tribes as well as had to resist the attacks of the colonial states to rule the region. During the first world war with the efforts of both the Ottoman soldiers and the last Ottoman governor Mahmut Nedim Bey the British couldn't succeed in controlling the parts that they wanted to rule. İmam Yahya took control of the region with the assistance of the last Ottoman governor of Yemeni Mahmut Nedim Bey and established the today's Yemen with the armistice treaty after the first world war. İmam Yahya took control of the region with the assistance of the last Our paper is about the struggle of Ottoman soldiers and the last Ottoman Governor of Yemen Mahmut Nedim Bey.

Keywords: The Ottoman Empire, The British, İmam Yahya, Sayyid İdris, Mahmut Nedim

* Makalenin Geliş Tarihi: 01.01.2016, Kabul Tarihi: 16.05.2016
Bu makale "Son Osmanlı Yemen Valisi Mahmut Nedim Bey Hayatı ve Faaliyetleri (1856-1940)" M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü 2009 tezimden üretilerek hazırlanmıştır.
** Araştırmacı, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi, Doktora Programı, E-posta: serap.sert@windowslive.com

Gazi

Akademik Bakış
121
Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016

Giriş

Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Yemen

Yemen, Arap Yarımadası'nın güneybatısında yer alır ve Doğu Afrika ile Arabistan arasında bir geçiş bölgesindedir. Geçiş bölgesinde bulunmasının yanı sıra Kızıldeniz ve Arap Denizi'ni kontrol ediyor olması sebebiyle Yemen, tarihi boyunca pek çok devletin idaresi altında varlığını sürdürmüştür.

Yemen, Osmanlı hakimiyeti öncesinde Memlukların idaresi altında bulunmuş; Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethinden sonra Osmanlı idaresine geçmiştir. Osmanlı Devleti'nin idaresine geçtikten sonra Yemen, merkezden atanan valiler tarafından yönetilmeye başlanmıştır.¹ Yemen'deki Osmanlı hakimiyeti Kanuni döneminde başlayan ve Yemen'in dağlık bölgesine hakim olan Zeydi imamlarının isyanları nedeni ile bozulmuştur. Bu isyanlar Osmanlı hakimiyetinin Yemen'de zayıflamasına sebep olmuş devletin bölgeyi kontrol etmesini güçleştirmiştir.² 1904'te Zeydi İmamı Yahya'nın çıkardığı isyan Yemen'in genelinde Osmanlı otoritesini sarsmıştır.³ II. Abdülhamid, İmam Yahya'nın otoritesini ortadan kaldırmak için bazı ıslahatlar yaptırmış ve bu çerçevede Yemen'de fakirlerin vergi yükünü hafifletip bir dizi okul inşa ettirmiştir. II. Abdülhamid, ekonomik anlamdaki ıslahatlarla yetinmeyip Yemen'e Arapça bilen memurlar atamak gibi değişiklikler yaparak isyanlara son vermeye çalışmıştır.⁴

İmam Yahya'nın isyanı alınan tedbirlerle durağan hale getirilmeye çalışılırken 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ve ardından II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ile ivme kazanan Yemen'in Asir bölgesinde Seyyid İdris'in isyanı ile uğraşılmaya başlanmıştır.⁵ Seyyid İdris'in isyanı, İmam Yahya'dan farklı olarak İtalya Devleti'nden aldığı yardımla gelişmiş; ancak Seyyid İdris'in nüfuzunun az olması sebebiyle geniş bir alanda yayılma fırsatı bulamamıştır.⁶ 1910 yılına gelindiğinde İmam Yahya ve Seyyid İdris, Osmanlı Devleti yönetimine karşı birleşerek isyan etmişlerdir. Osmanlı Devleti bu sırada Balkan Savaşları ile meşguldür ve Yemen'e asker sevk edemeyeceğini tahmin etmeleri bu iki isyancı grubu Yemen'de aynı doğrultuda hareket ettirmiştir.⁷ İsyandar devam ederken İmam Yahya Osmanlı hükümeti ile anlaşmaya yanaşmış ve 11 Ekim

1 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ankara 2011, C.2,s.426

2 Midhat Sertoğlu, "Yemen Macerası 2", *Hayat Tarih Mecmuası*, İstanbul 1975, C. 11, S. 5, s. 33

3 Alain Rouaud, "Yahya b.Muhammed" *The Encyclopedia of Islam (New Edition)*, Leiden 2001, C.11, Fasikül-183-184, s.247

4 Kemal Karpat, *İslam'ın Siyasallaşması*, Çeviri: Şiar Yalçın, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, s.377

5 Cabir Duysak, *Osmanlı Belgelerine Göre Asir Bölgesinde Seyyid İdris'in İsyarı ve Sonuçları, 1908-1918*, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s.23; Hale Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, Ankara, 2006, s. 16.

6 Mahmut Nedim Akdilek, *Arabistan'da Bir Ömür, Son Yemen Valisinin Hatıraları veya Osmanlı İmparatorluğu Arabistan'da Nasıl Yıkıldı?*, Der.Ali Birinci, İsis Yayınevi, İstanbul 2001, s.121-135; Şıvgın a.g.e., s. 98.

7 Alain Rouaud, a.g.m. s. 247

Görüş

Akademik
Bakış

122

Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016

1911'de yapılan Da'an Antlaşması ile Osmanlı Devleti İmam Yahya'nın Zeydi bölgelerdeki hâkimiyetini kabul etmiştir; buna karşılık İmam Yahya Osmanlı Devleti'ne karşı Seyyid İdrisî ile işbirliği yapmayacağına dair söz vermiştir. Da'an Antlaşması, Osmanlı Devleti ile sadece karşılıklı sözleri içermemiştir, Osmanlı Devleti İmam Yahya'ya ayda 10.000 lira ödemeyi de taahhüt etmiştir. Da'an Antlaşması ile Seyyid İdrisî karşısında Osmanlı Devleti Yemen'de önemli bir işbirliğine de imza atmış ve Birinci Dünya Savaşı boyunca Seyyid İdrisî karşısında önemli bir güç elde etmiştir.⁸

Birinci Dünya Savaşı'na Hazırlıkta Yemen'in Durumu

Osmanlı Devleti savaşın başlangıcından itibaren tarafsızlığını korumuştur; ancak Osmanlı Devlet adamlarının çoğu Batı Avrupa devletleri ile bir savaş ittifakı kurmak için çaba göstermişlerdir.⁹ İngiltere ve Fransa'nın sayısız geri çevirmeleri karşısında yalnız bırakılmaktan korkan Osmanlı hükümeti Ağustos 1914'te Almanya ile gizli bir ittifak yapmıştır, bu ittifaka göre Rusya'nın savaş için aldığı tedbirler doğrultusunda Avusturya ile savaşmaya başlarsa tabii ki Avusturya'nın müttefiki olarak Almanya'da yardım etmek zorunda kalırsa Osmanlı Devleti de onlarla birlikte savaşa dahil olacaktır.¹⁰ Bu ittifaka karar verilmesi ile İngilizler'in çıkarları ciddi anlamda tehlike içine girmiştir. İngiltere'nin Asya ve Afrika'daki kolonilerine açılan yolların güvenliğini sağlama çabası, Arap vilayetlerini denizden İngiliz saldırılarına açık hale getirmiştir.¹¹ Kuşkusuz Yemen'de İngiltere'nin kendi güvenliği için ele geçirmeyi düşündüğü topraklardan biri haline gelmiştir. Almanya ile yapılan ittifakın ertesinde Osmanlı Devleti'nde 2 Ağustos 1914'te seferberlik ilan edilmiştir ancak Asir, Hicaz ve Yemen'de seferberlik ilan edilmediği gibi bu durum Seyyid İdrisî üzerine yapılması düşünülen askeri harekâtın gecikmesine de sebep olmuştur.¹²

Yemen'in Osmanlı valisi olan Mahmud Nedim Bey, İmam Yahya ile yapılan Da'an Antlaşması sırasında görüşmelerde ara bulucu olarak yer almıştır. Mahmud Nedim Bey, Seyyid İdrisî'nin Yemen'de yol açtığı durum karşısında çözüm yolları üretmeye çabalarırken seferberliğin ilanı sonrası, Dahiliye Nezaretinden Mahmud Nedim Bey'e bir şifre gönderilmiş ve İmam Yahya'da uygun görürse Seyyid İdrisî ile anlaşma yapması istenmiştir. Ancak bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin savaşa dahil olması ile değişen şartlar Seyyid İdrisî ile anlaşmaya imkân verememiştir.¹³

8 Mahmut Nedim Akdilek, a.g. e. s.136-138 ve Alain Rouaud, a.g.m s.247

9 Hasan Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar, Osmanlı İmparatorluğu'nda Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)* Çeviren: Türkan Yöney, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 208-209

10 Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih (1789-1960)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1973, s. 420

11 Hasan Kayalı, a.g. e. s.209

12 *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı 1914- 1918*, T.C Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Askeri Tarih Yayınları, Günkür Basımevi Ankara 1978, C.6 s.417

13 Cabir Duysak, a.g.t, s. 203-206

Gazi

Akademik
Bakış

123

Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016

Başkumandan vekili Enver Bey, Yemen'de henüz seferberlik ilan edilmeden 6 Eylül 1914 tarihinde 7. Kolordu komutanlığına bir direktif vermiştir. Bu direktif doğrultusunda Mahmud Nedim Bey'e gerektiğinde Aden ve Sait taraflarına saldırılabilmek üzere ordu birlikleri ve yerli kabilelerden ne dereceye kadar yararlanılabileceği hakkında görüş beyan etmesi istenmiştir. Mahmud Nedim'in bu direktife verdiği cevaba göre sahip olunan askeri kuvvet İmam Yahya'nın idaresindeki kuvvetler, İdrisî'nin olası saldırısına karşı konuşlandırılmış kuvvetler ve asayiş için ayrılan kuvvet sayılmadığı takdirde; hazır vaziyette bu iş için ancak dört piyade taburu, iki dağ bataryası ve onluk obüs takımı ayrılabilirdiği yönünde olmuştur.¹⁴

Yemen'de seferberlik ilan edilmeden önce askeri anlamda önlemler alınırken diğer taraftan Kolordu kumandanlığından Mahmud Nedim Bey'e gönderilen tezkireye göre askerlere maaş yerine kesinlikle erzak vermemesi istenmiş, bunun yerine onlara maaşlarının vermesi ya da maaş cetvellerine kaydedilerek sonradan vermesi emredilmiştir. Mahmud Nedim Bey bu tezkireyi 7 Ağustos 1914 tarihinde yazdığı telgrafla cevaplandırmıştır. Telgrafında Yemen'e üç senedir yağmur yağmadığı için topraktan ürün alınamadığını ve bu yüzden de kıtlığın baş gösterdiğini ifade ederek bu yüzden de askerlere uzun süredir maaş verilemediğini anlatmıştır. Mahmud Nedim, eğer emredildiği üzere askere erzak da verilmezse sefalet içerisindeki askerin her türlü isyankâr tutumu benimsemesi kaçınılmaz olacağından ortaya çıkacak her türlü huzursuzluğa hazır olunması konusunda Kolordu Kumandanlığı'nı uyarmıştır. Mahmud Nedim Bey'in izahatı yeterli bulunmuş olmalı ki Harbiye Nazırı tarafından ve askerlere maaş yerine erzak temin edilerek verilmesi yönünde emir verilmiştir.¹⁵

Osmanlı Devleti'nin savaşa dahil olmasının ardından bütün Osmanlı topraklarında geçerli hale gelen seferberlik 7 Kasım 1914 tarihinde 7. Ordu Komutanlığı'nın kararı ile Yemen'de de uygulanmıştır. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinin ardından padişah 11 Kasım 1914 tarihinde cihad ilan ederek tebasasını İngiltere, Rusya ve Fransa'ya karşı ülke topraklarında yapılacak mücadeleye davet etmiştir.¹⁶

Yemen ile Osmanlı hükümeti arasındaki telgrafla sağlanan iletişim İtalya'nın savaşa dahil olması ile kesintiye uğratmıştır. Mahmud Nedim Bey, bu soruna çözüm olarak savaş boyunca Habeşistan Şehbenderliği aracılığı ile belirlenecek şifre ile sağlanmasını istemiştir.¹⁷ Yemen'de savaşın ilk kıvılcımları da İtalyanlarla baş göstermiştir. Yemen'in Hudeyde şehrinin mutasarrıfı bir gece İtalyan konsolosluğunu işgal ederek oradaki İngiliz konsolosunu zorla

14 *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, a.g. e., s. 417

15 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Dahiliye Nezareti İdari Kısım Evrakı D:176 G:71, (28.09.1914)

16 Hasan Kayalı, a.g. e., s: 211-212

17 BOA. Hariciye Siyasiye Evrakı D:2335 G: 14, (1.12.1914)

alıkoymuştur; İtalyan konsolosu ve beraberindekilerse Hudeyde'deki İtalyan savaş gemisine saklanarak kurtulmuşlardır.¹⁸ Tabi ki bu olay gazetelere İtalya ile Osmanlı Devleti arasında bir sorun olduğu şeklinde yansıtılmıştır; İtalya hükümeti mülki amir olarak Mahmud Nedim'in bu konuda bir şeyler yapmasını istemiştir. Fransız ve İngiliz hükümetleri de alıkonulan konsolosun serbest bırakılmasını talep etmişlerdir. Konsolosların salıverilmesine karşılık ellerinde esir tuttıkları Ömer Tosun Paşa'yı serbest bırakacaklarının Osmanlı hükümetine bildirilmesini Mahmud Nedim'den istemişlerdir.¹⁹ Hudeyde mutasarrıfının sebep olduğu bu olay onun af dilemesi ve konsolosu serbest bırakması ile çözümlendiyse de Mahmud Nedim'e göre Hudeyde mutasarrıfı Osmanlı Devletinin itibarına zarar vermiştir.²⁰

Savaş Yemen'de sadece askerleri değil, polis memurlarını da etkilemiştir ve onlar da maaşlarını alamamışlardır. Mahmud Nedim, bu sorunun çözümü için 14.02.1915 tarihinde Osmanlı hükümetine gönderdiği telgrafla Şubat ayının başından Mart ayının sonuna kadarki polis maaşlarının toptan gönderilip, Maliye nezaretinden de Defterdarlığa sarfı için izin verilmesini istemiştir.²¹

Savaş, devam ederken Mahmud Nedim Bey İngilizler'in ve Şeyh İdrisi'nin Yemen'de güç kazanmasını önlemek için Ta'izz çevresi, Reda' ile Aden taraflarındaki kabilelerin liderleri ile müzakerelerde bulunmuştur. Ancak Mahmud Nedim'in Osmanlı hükümeti ile yaptığı yazışmalara göre İngilizler'in Yemen ile ilgili planlarını önlemek için bu bölgelerdeki kabilelerin işbirliği de yeterli olmayabilirdi; önemli olan bölgede nüfuz sahibi Laheç Emiri'nin de ikna edilmesinden geçmekteydi.²² Aden'de beliren İngiliz tehlikesi üzerine hükümet Osmanlı askerinin Aden'e hareket etmesini istemiştir; ancak Mahmud Nedim Bey 10 Şubat 1915 tarihinde Yemenli mücahitleri de beraberine alarak Sana'dan Tihame'ye doğru yola çıkmışken kolordu komutanlığı fikir değiştirerek askerlerin Ta'izz'e sevk edilmesini istemiştir. Mahmud Nedim, kolordu kumandanın aldığı bu karar ciddi manada eleştirmiştir. Çünkü bu karar alınırken Seyyid İdrisi'nin İngilizler'den elde edeceği destekle Yemen'de etkin bir konuma gelebileceği göz ardı edilmiştir bu yüzden de verilen emri Yemen'deki durumu tahlil etmekten oldukça uzak bulunduğunu belirtmiştir. Mahmud Nedim Bey'in Hudeyde mutasarrıfı ile Laheç kaymakamından elde ettiği bilgiler de onun bu çekincesini doğrular niteliktedir; çünkü onlara göre Seyyid İdrisi temsilcilerini Aden'e göndererek İngilizlerle bir anlaşmaya imza atmıştır. Bu yüzden de sorunun çözümü askeri harekattan ziyade Seyyid İdrisi'ye bağlı kabilelerin Osmanlı Devleti tarafına temayülünü sağlamaktan geçmektedir.²³

18 Mahmud Nedim Bey, a.g. e. s.17

19 BOA. Dahiliye Emniyet-i Umumiye 4. Şubesi(bundan sonra DH. EUM.4.şb, D:23 G:13, (24.01.1915)

20 Mahmud Nedim Bey, a.g. h. s.17

21 BOA. Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Muhasebe Kalemi D: 98 G:7

22 BOA.DH.EUM.4.şb D:2 G:18 ve Mahmud Nedim Bey a.g. e., s. 207-208, (2.03.1915)

23 BOA. DH. EUM.4.şb D:23 G: 26,(10.06.1915)

Gazi

Akademik
Bakış

125

Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016

Mahmud Nedim Bey'in ve Yemen'deki Kabileleri İkna Girişimleri

Mahmud Nedim, Laheç Emiri ile kurulacak temas öncesinde İbb kazası merkez olmak üzere bir hareket planı oluşturulmuştur. Hazırlanan bu plan doğrultusunda Ta'izz Kaymakamı Abdurrahman Efendi, Ta'izz Belediye başkanı Sait Ahmet Paşa, Kamaran Kaymakamı Nasır Paşa ve Hacur Kaymakamı Ahmet Numan Paşa'dan oluşan bir heyet meydana getirilmiştir. Mahmud Nedim Bey ve Nasır Paşa Ka'taba da buluşmuşlardır. Bu bölgede mücahitlerin yardımı ile sınırdaki bir kaç kale tahrip edilmiş ve oradaki Celile, Dali' ve Cihaf kabilelerini ikna etmek için harekete geçmişlerdir. Bu hususta Celile'de bulunan bir müfreze Osmanlı askeri de onlara yardımcı olmuştur. Dali' kabilesi yardım talebini olumlu karşılayarak itaat etmiş ve beraberlerinde getirdikleri müfrezeyi burada bırakarak Laheç Emiri ile görüşmek üzere tekrar Ka'taba'ya hareket etmişlerdir. Mahmud Nedim Bey'in beraberindeki heyete Reda' Şeyhülmeşayihî Tahir Paşa da eklenerek Laheç Emiri'ne görüşme taleplerini iletmışlerdir ve Laheç Emiri'nin kardeşinin oğlu Muhsin Fazıl da talebi kabul ederek heyet ile görüşmelere başlamıştır. Ancak görüşmelerde Muhsin Fazıl Laheç'in İngilizler'in tehdidi altında bulunması yüzünden heyetin Seyyid İdrisî'ye karşı teklif ettiği işbirliğine yanaşmamıştır. Mahmud Nedim Bey'e göre Muhsin Fazıl'ın öne sürdüğü bu mazeret bile kendi menfaatleri dışında hareket etmeyeceklerine en büyük kanıt olmuştur. Muhsin Fazıl'ın Ka'taba'dan Laheç'e dönmesi ile Mahmud Nedim başka bir çözüm yolu aramaya başlamıştır. Mahmud Nedim, Laheç'deki diğer kabilelere Osmanlı birlikleri ile beraber hareket etmeleri yönünde teklif sunmuşsa da onlar bu teklifi reddetmişlerdir; daha sonra Hacur'da iken Laheç Emiri'nin düşmanı olan Cabiye kabilesi şeyhini ikna etmeyi başarmışlardır. Cabiye kabilesi şeyhini ikna ederken de onlara hilat ve para vermişler; buna karşılık İngilizler'in Laheç'e karşı bir harekâtında Osmanlı birlikleri ile birlikte hareket edeceklerine dair yardım söz almayı başarmışlardır. Böylelikle Aden'e yapılacak olası bir İngiliz harekâtında Yemenli kabilelerin itaati sağlanarak, en azından Osmanlı askerinin arkadan gelebilecek bir saldırıya karşı güvenliği sağlanmış olacaktır. Mahmud Nedim Bey'in kabileleri ikna çalışmaları devam ederken Laheç'den gelen haberlere göre İdrisî İngiltere ile birlikte Aden ve Laheç üzerine harekete hazırlanmaya başlamıştır.²⁴ Mahmud Nedim Bey tam da kabileleri ikna etmeyi başarmışken, Da'an anlaşması gereğince Zeydi aşiret reisleri ve ileri gelenlerine ödenmesi gereken meblağın Osmanlı Devleti tarafından ödenmemesi üzerine onların da Sana'ya ilerledikleri haberi gelmiştir. Bu durum karşısında Mahmud Nedim Bey olası bir isyanın önüne geçmek için Sana'ya dönmek zorunda kalmıştır ve kabileleri ikna görevini 13. Ordu kumandanı Sait Bey'e devretmiştir.²⁵

Mahmud Nedim, Sana'ya dönünce Osmanlı hükümetinden Zeydi kabile reislerine talep ettikleri paranın gönderilmesini istemiş; ancak gönderilen on

24 BOA. DH. EUM.4.şb D:3 G:102, (9.06.1915)

25 Mahmud Nedim Bey, a.g. e., s.208

Görüş

Akademik
Bakış

126

Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016

beş lirayı Zeydi aşiret reisleri ve ileri gelenlerinin talebini karşılayamayacağı şeklindeki kanaatini de bildirmekten geri durmamıştır. Osmanlı hükümetini, eğer Zeydi kabile reislerine Da'an anlaşmasında vaat ettiği meblağı vermezse onların da zamanla isyan edeceğini ve Seyyid İdrisî gibi Yemen'de Osmanlı Devleti'ni uğraştıracak unsurlar haline geleceği konusunda da uyarma ihtiyacı hissetmişti.²⁶

Yemen'de Savaş, İngiliz- Seyyid İdrisî Kuvvetleri ile Muharebeler

İngilizler'in güdümünde hareket eden Seyyid İdrisî Aden ve Laheç'de her geçen gün daha fazla güç elde etmeye başlamıştır. Seyyid İdrisî'nin kuvvetleri mevcut senbukları ve İngilizler'den temin ettikleri gambotlarla Luheyye'yi denizden muhasara altına almıştır. Ancak İdrisî'nin kuvvetleri, Osmanlı askerinin karşı taarruzu üzerine gambotlardan birini sahilde bırakarak senbuklarla kaçmak zorunda kalmıştır. Bu esnada İdrisî'nin gayrimüslimlerle işbirliği yaptığı ve bu işbirliği neticesinde elde ettiği gücü Müslümanlara karşı kullandığı haberi ona bağlı kabileler arasında yayılmıştır; bu durumu öğrenen birçok kabile silahlarını bırakarak İdrisî'ye yardım etmekten vazgeçmişlerdir. Bunlardan da ilk olarak Beni Camî kabilesinin şeyhi ve Zaile kabilesi Osmanlı kuvvetleri karşısında silahlarını bırakmışlardır. Aden harekâtına iştirak edecek muharebe kuvvetleri Hacur ve Kamaran'a hareket etmişlerdir; Perim adasına Bab-ül Mendep boğazı yoluyla gönderilen obüs toplarının oradaki fener, kışla ve fabrikaları yakmaları Osmanlı mücahit grupları üzerinde olumlu etkiler bırakmıştır. Mahmud Nedim, bu gelişmeler karşısında Avusturya'nın İtalya'ya savaş ilan etme olasılığı göz önünde bulundurularak İtalya'nın Hudeyde konsolosuna dört aylık maaş verilerek bir gaileye sebep olmasının da önüne geçirilmesini istemiştir.²⁷

Mahmud Nedim Bey, 21 Ağustos 1915 ve 4 Eylül 1915 tarihinde Osmanlı Devleti Başkumandanlık vekâletine gönderdiği telgraflarla Yemen'de hâlihazırdaki vaziyeti anlatmıştır. İngiltere'nin Süveyş kanalının ve Hindistan'ın güvenliği için Yemen'in sahillerinde hakim olmak istediğinden Yemen'de Seyyid İdrisî ile beraber hareket etmekten geri durmadığını belirtmiştir. Nitekim İngiliz kuvvetleri harekete geçerek Osmanlı askerinin daha önceden ele geçirdiği Laheç'i almışlardır; İngilizler'in bu hareketi Yemen'deki kabilelerde İslamiyet'in tehdit altında olduğu fikrinin gelişmesine sebep olmuştur. Beraber hareket eden İngiliz ve Seyyid İdrisî kuvvetleri 23 Ağustos 1915'de Şeyh Osman mevkiine yakın bir yerde Yemen-Osmanlı birleşik kuvvetleriyle karşılaşmışlardır. Hatta çatışmalar o kadar şiddetli gerçekleşmiştir ki önceden döşenen Şeyh Osman'ın şose yolu bile top ateşinden parçalanmıştır. İngilizler Şeyh Osman ile Laheç arasındaki Efyüş köyündeki kabileyi Osmanlı kuvvetlerine yardım ettikleri için cezalandırmak istemiştir ve 24 ve 25 Ağustos 1915 tarihinde dört top, dört makineli tüfek ve yüz elli süvari göndererek köyü ele geçirme-

26 BOA. DH. EUM.4.şb D:3 G:102

27 BOA. DH. EUM.4.şb D:3 G:102

Gazi

Akademik
Bakış

127

Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016

ye çalışmıştır. Köy halkı kayba uğramakla birlikte, İngilizler de elliye yakın kayıp vermişlerdir ve taarruzları akim bırakılmıştır. 27 ve 28 Ağustos 1915 tarihinde İngilizlerin Elvaht köyünü işgal edecekleri haberi alındıktan sonra İngilizler 28 Ağustos sabahı dört bine yakın piyade ve iki yüze yakın muharip askerle saldırmışlardır. Sekiz top ve sekiz makineli tüfekten oluşan Osmanlı kuvvetleri ise açtıkları top ateşleri ile İngilizler'in hareketini akamete uğratmıştır. İngilizler arkalarında iki yüz elli ölü, dört yüz ondan fazla yaralı; cephane olarak da bir mitralyöz, yüz sandığa yakın cephane, bir bayrak, yedi yüze yakın piyade tüfeği, yirmi beş hecin devesi ve bir hayli eşya bırakmışlardır. Yemenli kabilelerle mücahitlerin oluşturduğu grup ise kırk yaralı ve on beş şehit vermiştir; bu harekât sırasında yardımları görülen Cebel-i Sabah Şeyhi Abdurrahman Yümeni ve biraderi Ali Paşa yaralanmıştır, Osmanlı askeri ise bir iki şehit ve yaralı kaybı ile sonuçlandırmıştır harekâtı. Zeydi Reislerden birçoğu Osmanlı Devleti'nin saflarında İngilizlere karşı mücadele etmişlerdir; Hacur kaymakamı Ahmed Numan Bey ve onun kardeşi Abdolvahhab Bey ile Haşid emiri Ali Bey beraberindeki mücahitlerle hareket ederek Laheç'e giden bu güce bir de Ta'izz şehrinden, Seydi Ahmed Paşa'nın refakatinde altı yüze yakın mücahit eklenmiştir. Kamaran kaymakamı Mehmed Nasır ve Ahmed Paşa'lar da refakatlerinde bir kuvvet oluşturmuşlardı; bu mücahit grubun ortak amacı ise Asir'in himayesi için çaba göstermektir. Zeydiye kazasından hadariyeden Seyyid Ceylan, oğlu Seyyid Ahmed Ceylan, Luhey'e'de bulunan Müslüman kabilelerin bulunduğu Beni Aden ve Rakahlılar da Luhey'e-Hacur taraflarında Osmanlı kuvvetlerinden yana bir tavır sergilemişlerdir. Hadi Paşa bu ileri harekât sırasından İdrisî'ye temayül gösteren kabilelerle çarpışırken yaralanmıştır.²⁸

Yemen'de sadece siyasi sorunlar değil mali olarak da sıkıntılar savaşın ortaya çıkışı ile daha da belirgin bir hale gelmiştir. Mahmud Nedim Bey, Devlet ile yaptığı yazışmalarda sıklıkla paraya duyulan ihtiyacı dile getirmiştir. Zeydi kabile reisleri ve ileri gelenlerine verilecek meblağın savaş yüzünden eline bir türlü ulaştırılmadığından belirtmiştir yazdığı bir telgrafta. Mahmud Nedim, hükümete Yemen'e gönderilen kırk bir bin liradan otuz beş bin beş yüz lirası ve hâlihazırda gönderilen on bin liranın da tamamının kolorduya verildiğinden yakındır. Bu yüzden de Zeydi kabilelere verilecek bir para ne yazık ki verilemediği için onların sağlayacakları olası ittifaktan ve askeri güçten Yemen'deki Osmanlı kuvvetlerinin mahrum kalacağından yakınmıştır. Bu durum Mahmud Nedim'e göre, kaçınılmaz olarak Asir'in kaybına göz yummak manasına gelecektir. Mahmud Nedim Bey'in paranın Kolordu tarafından el konulduğu iddiasına karşılık 4 Ağustos 1915'te Birinci kolordu komutanlığından bir telgraf Osmanlı hükümetine gönderilmiştir. Kolordu komutanlığı Mekke kanalı ile gönderilen paradan sadece otuz dokuz bin lira ve Asir yoluyla gönderilen elli bin liralık meblağdan da Yemen'e ulaşan yedi bin yedi yüz elli lirasını aldıklarını ve kalan paranın da

İmam Yahya ve Zeydi reislerle, İmam Yahya'nın mücahitlerine bırakıldığını ifade etmiştir.²⁹ Anlaşılabacağı üzere Mahmud Nedim Bey ile Yemen'deki kol ordu kendi ihtiyaçlarının önceliğini savunmuştur.

Mahmud Nedim, Birinci Dünya Savaşı boyunca Osmanlı hükümetini Yemen cephesindeki savaşın ayrıntılarını verip bölgedeki durumdan haberdar etmeyi ihmal etmemiştir. İngiliz kuvvetleri Elvaht köyündeki yenilgilerinin ardından, Elvaht'ın bir kilometre kuzeyine çekilmişse de Elvaht'da az sayıda Osmanlı kuvvetinin konuşlandığını haber alınca tekrar saldırıya geçmişlerdir. Elvaht'a Laheç'ten gönderilen yardımcı Osmanlı kuvvetleri İngilizler'in harekâtını akim bırakmıştır. İngilizler zaten çok az bir kuvvetle saldırmışlardır bu yüzden de Eldereb'e doğru ilerlemişlerse de başarısız olacaklarını anlayınca Şeyh Osman'a geri çekilmek zorunda kalmışlardır (25.09.1915). Mücadele esnasında Osmanlı kuvvetleri kayıp vermiştir, Cebel bataryası kumandanı Mülazım-ı evvel Osman Ağa şehit olmuş, bir topçu da yaralanmıştır; mücahitlerden de dört kişi şehit olmuş ve dört kişi de yaralanmıştır. Mahmud Nedim Bey askerler bir yana mücahitlerin de canla başla mücadele ettiklerini dile getirmiştir, bu sebeple ileri bir harekâta mücahitlerin desteğini sağlamak, onların işlerini temininde sarf etmek üzere, hükümetten otuz bin lira talebinde bulunmuştur.³⁰

Mahmud Nedim Yemen'deki problemlerin sadece İngilizler'in askeri harekâtı ile sınırlı kalmadığını düşünmektedir. Çünkü Hudeyde'deki İngiliz konsolosu Zeranik kabilesine para yardımında bulunarak savaşta onların desteğini almayı başarmıştır. Zeranik kabilesinin Hudeyde sahilinde öteden beri korsanlık faaliyetlerinde bulunduğu bilinmekle birlikte; bu defa harekete hali kalmamış İngiliz gambotlarını takviye eden Zeranik kabilesinin İtalyan savaşında olduğu gibi Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakması Mahmud Nedim'e göre, göz ardı edilemeyecek bir gelişmedir. Bütün olan biteni değerlendirildiğinde Zeranik kabilesinin bu şartlar altında Yemen'de Osmanlı Devleti lehine hareket etmesi imkânsızdır.³¹ Mahmud Nedim, Seyyid İdrisî ile irtibata geçme olasılığı değerlendirdiği Laheç'deki Benî Ali, Beni Aden ve Beni Camiî kabileleri ile görüşmek üzere Luheyeye kaymakamı Halil, Luheyeye Şeyh-ül meşayih Seyyid Hadi Paşa ve Ebu Ariş Kaymakamı Şerif Mansur'u görevlendirmiştir. Bu heyet görünüşte başarılı olmuş ve kabileler Osmanlı kuvvetlerinden taraftar bir tavır takındıkları için Mahmud Nedim ileri bir harekâta Seyyid İdrisî'nin gücünde ciddi bir azalma gözleme olanağı bulmuştur.³²

Mahmud Nedim Bey, Seyyid İdrisî'nin Yemen'deki etkin konumunda bir azalma gözlemlemişse de onun gücünü ortadan kaldırmak için küçük kabilelerin ikna edilmesinin yeterli olmayacağı kanaatini de taşımaktadır. Bu

29 BOA. Dahiliye İdare-i Umumiye Belgeleri D:E-11 G:71

30 BOA. DH. EUM.4şb D:4 G:4, (28.09.1915)

31 BOA. DH. EUM.4.şb D:4 G:4

32 BOA. DH. EUM.4şb D:4 G:4 ve BOA. DH. EUM.4.şb D:4 G: 27, (4.12.1915)

Gazi

Akademik
Bakış

129

Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016

sebeple bölgede hatırı sayılır bir nüfuzu olan ve Seyyid İdrisî'nin en mühim kuvvetini teşkil eden Beni Mervan kabilesinin Osmanlı Devleti tarafında yer alması için ikna edilmesi gerektiğini düşünmüştür. İmam Yahya da Mahmud Nedim Bey gibi Beni Mervan kabilesinin desteğinin ortadan kalkması ile Seyyid İdrisî'nin gücünün büyük oranda kayba uğrayacağını düşünmüştür ve bu yüzden o da bu kabileyi ikna etmek için çaba sarf etmiştir. 3-12 Aralık 1915 tarihlerinde Meydi'ye gelen İngiliz gemileri Meydi halkını tehdit ederek evlerinden çıkmalarını engellemiş bu süreçte bir çok köyü de yakıp yıkmıştır. İngilizler her ne kadar Seyyid İdrisî'nin yardımına yetişmek için bu harekette bulunmuş olsa da İdrisî Osmanlı kuvvetlerinin taarruzu karşısında geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bir süre sonra Zebid kaymakamı, İngilizler'in de Osmanlı kuvvetlerine mukavemet edemeyip geri çekildiklerini haber vermiştir.³³ İngilizler'in, bu harekâtta amacı hem Seyyid İdrisî'ye yardım etmek hem de birliklerinin Elvaht'taki muharebe ile başlayan geri çekilişlerine bir son vermeyi amaçlamıştır. Seyyid İdrisî İngilizler'in bu yardımına rağmen mücadeleyi kaybetmekle kalmamış, başarısızlığı kendisine bağlı kabilelerin de ondan uzaklaşmalarına sebep olmuştur. İngilizler, bir süre sonra Seyyid İdrisî'nin yaptıkları bütün yardımlara karşın başarısızlığa uğraması üzerine İmam Yahya ile bir ittifak kurmak için çaba göstermiştir; ancak İmam Yahya Da'an anlaşmasına bağlı kalmış ve Yemen'de Osmanlı Devleti'nin aleyhinde bir hareketten kaçınarak İngilizlerle bir anlaşmadan imtina etmiştir.³⁴

Yemen'de İngilizler ile mücadele devam ederken, Habeşistan'da bir takım olaylar baş göstermiştir. Mahmud Nedim'e ulaşan haberlere göre Habeşistan hükümdarı Cibuti ve Masavi'ye asker yığmaya başlamıştır. Habeşistan hükümdarının bu hareketi karşısında bölgede zor durumda kalan Fransızlar iki bine yakın asker toplayıp ve mukavemete başlamışlardır.³⁵ Habeşistan'da bulunan Osmanlı konsolosu Hacariyeliler'in ailelerine dağıtmak üzere Yemen'den bin riyal istemiş; Mahmud Nedim bu meblağı ona göndermiş ancak devletin bundan sonra böyle bir ihtiyaç karşılığında da Yemen'e ait mesture tertibini arttırmasını ya da Habeşistan konsoloslughuna ait tahsisatın yükseltmesini talep etmiştir.³⁶ Habeşistan konsolosunun Mahmud Nedim Bey'e olan borcu örtülü ödenekten değil Nafia nezareti tarafından gönderilen para ile daha sonradan ödemiştir.³⁷

Yemen'de 1915'den 1916'ya geçen süreçte olaylar görece durağan geçtiyse de bu süreç kuşkusuz savaşan taraflar için bir hazırlık dönemi olmuştur. İngilizler Kufuda ve Laheç arasında işleyen Osmanlı posta senbuklarına zarar vermeye başlamıştır, bu durum da bölgedeki Osmanlı varlığını tehdit eder bir

33 BOA. DH. EUM.4.şb D:4 G:28

34 *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, a.g.e, s.495

35 BOA. DH. EUM.4.şb D:4 G:38, (8.12.1915)

36 BOA. DH. EUM.4.şb D: 5 G:23, (25.01.1916)

37 BOA. DH. EUM.4.şb D:5 G:65, (4.05.1916)

Görüş

hal almıştır. Hudeyde mutasarrıflığı ve Bahr-ı Ahmer komodorluğu bu gelişme karşısında çözüm yolu bulması için Mahmud Nedim Bey'e başvurmuşlardır. Mahmud Nedim, bu durum karşısında yapılacak en iyi şeyin senbukların tamir edilerek bir an önce askerin silah yönünden tehzil edilmeye başlanmasını istemiştir (18.02.1916). Ön gördüğü önlemleri alabilmesi için Osmanlı hükümeti Yemen valiliğine örtülü ödenekten beş yüz lira göndermiştir.³⁸ Anlaşıldığı kadarı ile İngilizler'in bölgede bulunması savaş süresince Osmanlı kuvvetlerini tehdit etmiştir. Laheç'in Şeyh Osman'a köyüne yerleşmiş olan İngilizler, harekât sahalarını genişletmek için Türk ileri karakol çizgisine saldırmışlardır. Onların İmad'dan uyguladıkları bu saldırılarını, Osmanlı kuvvetlerine yardım etmek için Efyüş'ten gelen müfreze 16 Mart 1916 tarihinde baskını ile akim kılmıştır. İngilizler baskın karşısında şaşırmış ve Şeyh Osman'dan ileri sürdükleri birlikler ile İmad'daki Osmanlı kuvvetlerini top ateşine tutmuş, sahilden de bir kruvazör gemisi ile etkili ateş altına almıştır. Osmanlı askeri, İngiliz kuvvetleri karşısında istenilenin elde edildiğine kanaat getirerek tekrar Efyüş'e dönmüştür. Osmanlı kuvvetlerinin gerçekleştirmiş oldukları bu baskını İngilizler yüzden fazla ölü ve yaralı kaybı ile sonuçlandırmışlardır.³⁹

Yemen'de Osmanlı kuvvetlerinin mücadelesi devam ederken Mahmud Nedim ve İmam Yahya birlikte uzun zamandır ikna etmeye çalıştığı -Mahmud Nedim'in ifadesi ile "Ebu Ariş kazasının en cesim ve en cengâver kabilesi olan" -Beni Mervan kabilesi ile görüşmelerini sürdürmüştür. Mahmud Nedim, görüşmeleri Osmanlı hükümetine hazırladığı bir raporla da anlatmıştır. Görüşmeleri çok iyi geçerken ve hediyeler vererek bir şekilde ittifaka yanaştıklarına kanaat getirdikleri bir anda Seyyid İdris'in Beni Mervan kabilesini tehdit etmesi yüzünden görüşme başladıkları noktaya geri dönmüştür. Zaman içerisinde kabile şeyhinin oğlu olan Ahmed bin Abdullah, Mahmud Nedim'e temayül göstermiştir ve mücahitler vererek Osmanlı tarafında yer alacağını belirtmişse de bu defa da problem olarak karşılarına silah ve cephane temini için gerekli olan paranın olmaması çıkmıştır. Bu meblağ da İmam Yahya tarafından karşılanmış ve mücahit ve Osmanlı askerinden oluşan kuvvet Bab-ül Mutrib'e hareket etmiş ve kademe kademe Ta'izz şehrine doğru devam etmişlerdir.⁴⁰

Yemen'de Seyyid İdris'i ve İngilizler ile mücadele bir süreliğine durağan bir hal almakla birlikte bu defa da Asir'de bir takım problemler ortaya çıkmıştır. Azale ve Kurfuda arasındaki bir kabile korsanlık faaliyetlerinde bulunmuştur. Bunun üzerine Osmanlı kuvvetleri harekete geçmiştir; ancak Asir mutasarrıfı gerçekleştirilen bu harekâtın sınırına yapılan bir hak ihlali olduğunu ifade etmiş Osmanlı hükümetine başvurmuştur. Mahmud Nedim, Asir mutasarrıfının bu tavrına anlam verememiş; onun takındığı tavrın ancak bir yabancı devlet

38 BOA. DH. EUM.4.şb D:5 G:39, (22.02.1916)

39 *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, a.g.e, s: 498-499

40 BOA.DH.EUM.4.şb D:5 G:6, (13.03.1916)

Gazi

Akademik
Bakış

131

Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016

saldırıldığında olağan karşılanabileceğini ifade ederek problem çözümünün koransılık yapan kabilelere para vererek elde edilmesinden geçtiğini ifade etmekle yetinmiştir.⁴¹

İngiliz politikası anlaşıldığı kadarı ile Yemen’de Seyyid İdrisî’yi başarıya ulaştıramadığı gibi, onlara İmam Yahya ile de bir ittifak kurmalarında yardımcı olmamıştır. İngilizler bu maksatla Osmanlı’nın yanında yer alan hatta Yemen’de devam eden mücadelelerde yardımcı dokunmuş ve Arap yarımadasında Osmanlı Devleti’nin müttefiki konumundaki Mekke Şerifi Hüseyin ile 1915 yılından itibaren gizli olarak görüşmeye başlamıştır. İngilizler’in yardımı ile Şerif Hüseyin Osmanlı Devletini yıkmayı ve kurulacak bir Arap Devleti’nin kralı olmayı planlamaya başlamıştır. Şerif Hüseyin, Hicaz’da aldığı sorumluluk ve sahip olduğu Şeriflik sıfatından güç alarak İslam Dünyasının yeni halifesi olmak konusunda kararlı davranmıştır. Şerif Hüseyin’in düşüncesi görüştüğü Mısır’daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Henry Macmohan’ın 1915 tarihli mektubunda kendisine İngiltere’nin bağımsız bir Arap Devletini tanıyabileceğini ima etmesiyle de daha da güçlü hale gelmiştir.⁴² Osmanlı Devleti, Şerif Hüseyin’i iyi bir müttefik olarak görürken, Şerif Hüseyin⁴³ Haziran 1916 başında oğulları ile silahlanıp ayaklanarak Mekke’deki Osmanlı mevzilerine saldırmıştır. Şerif Hüseyin 27 Haziran 1916’da kendini haklı gösteren bir bildiri yayınlamıştır. Bildirisinde Türk karşıtlığından güç alan ve Arap birliğine ve bağımsızlığına vurgu yapan bir dil kullanmıştır.⁴⁴ Bu ihtilalcı girişim karşısında dikkatler Yemen’den uzaklaşmış; devlet bütün gücü ile Hicaz’ı savunmaya çalışmıştır. İngiltere ise Hicaz’ın güvenliğini Şerif Hüseyin’le yaptığı işbirliği ile kazandıktan sonra bütün dikkatini tekrar Asir’e yönlendirmiştir. 8 Temmuz 1916 tarihinde Yemen’in Kufuda limanını işgal eden İngilizler Seyyid İdrisî’nin Kufuda’ya yerleşmesini sağlamışlardır. Ancak bu duruma tepki gösteren Şerif Hüseyin İngiltere’den Kufuda’nın kendisine iade edilmesini ve Seyyid İdrisî’ye ait kuvvetlerin oradan çıkarılmalarını istemiştir. İngilizler Şerif Hüseyin’in isteğini yerine getirmişlerdir ve Seyyid İdrisî’yi Kufuda’dan çıkararak yerine Şerif Hüseyin’i yerleştirmişlerdir. Kendisine yapılan bu hareket karşısında Seyyid İdrisî rahatsız olmuşsa da İngilizler’den gelecek yardıma ihtiyacı olduğu için Kufude’den uzaklaştırılmaya boyun eğmek zorunda kalmıştır.⁴⁵

Yemen’de İngilizler Ağustos-Aralık 1916 arasındaki dönemde Aden’i kaybetmemek ve Laheç’i Osmanlı kuvvetlerinden geri alabilmek için savaşmış-

41 BOA.DH.EUM.4.şb D:5 G:22, (19.03.1916)

42 Ira M. Lapidus, *Modernizme Geçiş Sürecinde İslam Dünyası*, Çeviren: Yrd. Doç.Dr İ.Sefa Üstün, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1996, s.112-113

43 Mahmud Nedim Bey’e göre İngilizlerle işbirliği yapan Şerif Hüseyin, Arapların kralı olmuş, Lawrence ile beraberce hareket etmiş ve bir emele ve bir gayeye bağlanmış veya satılmış gitmişti. Mahmud Nedim Bey, a.g.e, s. 1

44 Hasan Kayalı, a.g.e, s. 221-223

45 Cabir Duysak,a.g.t ,s. 214-215

lardır. İngilizler, Yemen'deki kabileler üzerinde etkinlik elde etmek için Elmeçhale ve Bir-i Cabir üzerine harekete geçmişse de büyük kayıplar vermişlerdir. Seyyid İdrisî İtalyanlardan ve İngilizler'den temin ettiği güçle Hacur ve Abis cephe kesimlerine 1916 yılının ortalarından itibaren saldırılarda bulunmuşsa da her defasında hareketi Osmanlı kuvvetlerince akim bırakılmıştır. Osmanlı kuvvetleri 27 Eylül 1916 tarihinde Şerif Hüseyin'in elinde bulunan Kunfuda'ya taarruz etmiştir, Şerif Hüseyin ağır kayıplar vermişse de Kunfuda'yı geri almayı başarmıştır. Askeri anlamda bir türlü başarıyı yakalayamayan İdrisî bu sefer de Abis'in kuzeyindeki Mahlaf bölgesindeki kabileleri kışkırtmışsa da, çıkan ayaklanma Vazat ve Luheyye'deki Osmanlı komutanlığının karşı hareketi ile 8 Ekim 1916'de kesin olarak bastırılmıştır. İngilizlerin ve Seyyid İdrisî'nin Yemen'deki askeri başarısızlıkları prestijlerine ciddi anlamda zarar vermiştir; Maskat sınırına kadar uzanan Güney Yemen'de Hadramut'un önemli kabilelerinin Şeyh ve Emirlerinin çoğu Laheç'e çağırılarak İngiliz himayesini reddederek Osmanlı himayesini tanımışlardır.⁴⁶ Bu durum aslında Mahmud Nedim Bey'in savaşın başından beri kabileleri ikna çabasının boşa çıkmadığının da sonucu olmuştur. İngilizler, Yemen'de 1917 yılında da 1916 yılından farklı bir strateji ile hareket etmemişlerdir. Aden'i kaybetmemek ve Laheç'i geri almak için Şeyh Osman, Elvaht, Elmeçhale ve Elderp'de Osmanlı kuvvetleri ile karşı karşıya gelmişlerdir. Mayıs-Temmuz 1917 içinde gerçekleşen Şeyh Osman mücadelesi neticesinde Osmanlı kuvvetleri karşısında hezimete uğrayan İngilizler Aden'e kaçmak zorunda kalmışlardır. Haziran-Temmuz 1917 arasındaki dönemde de İngilizler Hudeyde üzerine gerçekleştirdikleri harekâta Osmanlı kuvvetleri karşısında başarısız olmuşlardır. Bu başarısızlığa bir de Seyyid İdrisî'nin Abis'de Haziran, Temmuz ve Ağustos 1917'de Osmanlı kuvvetleri karşısında uğradığı hezimet de eklenince Yemen'de ciddi bir itibar kaybına uğramışlardır. Bu itibar kaybını hazmedemeyen İngiliz ve Seyyid İdrisî'nin birleşik kuvvetleri Luheyye bölgesine Temmuz 1917'de bir çıkartma gerçekleştirmişlerse de Ocak 1918'e kadar süren bu işgalde Osmanlı kuvvetleri karşısında başarıya ulaşmamışlardır.⁴⁷

Mahmud Nedim Bey ve Birinci Ordu Kumandanı Ahmed Tevfik Paşa Osmanlı hükümetine yazdıkları telgraflarda, Yemen'den İngilizler'in tamamen yenilgiye uğratılıp bu topraklardan çıkarılmamasının müsebbibi olarak Osmanlı askerinin ihtiyacı olan paranın zamanında gönderilememesini göstermişlerdir. Yemen'e sonradan ulaşan üç yüz bin lira da Hicaz'da Şerif Hüseyin'in isyanını bastırmak için kullanılmış; bu yüzden de Yemen'deki asker çoğunlukla arpa çorbası ile hayatını sürdürmeye çalışmıştır. Sadece asker değil sivil memurlar ile terhis edilip Yemen'de kalan kuvvetler de aynı zor şartlar altında yaşamaktadır. Ancak bütün olumsuz duruma rağmen Osmanlı kuvvetleri bütün güçleri ile işgale karşı direnmeye devam etmiştir; artık direnecek güçlerinin sınırına yaklaşmıştır. Seyyid İdrisî'nin para vererek elde ettiği kabileler, istenen sonuca

46 *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, a.g.e, s. 404,499-506

47 *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, a.g.e, s.533-546

Gazi

Akademik
Bakış

133

Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016

bir türlü ulaşılması üzerindeki en büyük etkindir. Günün şartlarında kırk ya da elli bin lira ne kadar verilebilirse o kadar paranın mümkün olan en hızlı şekilde (uçakla bile olabilir) Yemen'e gönderilmesini talep etmişlerdir.⁴⁸

Seyyid İdrisî ve müttefiki olan İngiltere Luheyye'yi ele geçirmek ve Osmanlı kuvvetlerini şaşırtmak amacıyla Yemen'de başka başka yerlere saldırıya başlamışlardır. Osmanlı kuvvetleri içinse Luheyye'yi almak artık bir ölüm kalım meselesi haline gelmiştir ki Yemen ordu komutanı da Luheyye'nin çok zor durumda kalınmadıkça düşmana teslim edilmemesini istemiştir. Osmanlı askerinin bu kararlı tavrı sonuç vermiş ve 14 ve 15 Eylül 1918'de düşman kuvvetleri Luheyye'ye karşı taarruza geçmeye çalıştılsa başarısız olup, Luheyye'yi tekrar bırakmak zorunda kalmışlardır. Seyyid İdrisî kuvvetleri de karadan taarruzda bulunmuşsa da Memlaha'dan gelen Osmanlı kuvveti karşısında Ebülhalak'a geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu olaylardan sonra 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes anlaşması imzalanana kadar Yemen'de sadece Tihame bölgesinde cephe özelliği göstermeyen olaylar gelişmiştir, İdrisî ise her taarruzunda Osmanlı kuvvetleri karşısında hezimete uğramaktan kurtulmamıştır.⁴⁹

Mondros Mütarekesi ve Sonrasında Yemen

Daha 1917 yılına gelindiğinde savaştan bütün taraflarda ve özellikle kamuoyunda bir yorgunluk, savaşa karşı bir bıkkınlığın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Üç yıldır devam eden savaşta hiç bir cephede yenilgi ve zafer olmamıştır; bu durum savaşın karşısında barışa duyulan arzuyu artırmıştır. Rusya 15 Aralık 1917'de Almanya, Osmanlı, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan'ın da katıldığı görüşmelere başlanmış ve görüşmeler 3 Mart 1918'de Brest-Litovsk anlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu anlaşma Osmanlı Devleti'ni Kafkas cephesinde rahatlatmıştır; ancak Nisan 1918'de İngiliz'ler Amman'ı ele geçirmek için harekete geçmişlerdir. İngiltere, Eylül-Ekim 1918'de gerçekleştirdiği hareketlerle Amman, Beyrut ve Şam'ı ele geçirmiştir.⁵⁰

İngiltere'nin lehinde gelişen bu olaylar üzerine İmam Yahya hem kendinin hem de Yemen'in akıbetinin ne olacağı konusunda endişe içine düşmüştür. İmam Yahya, kendisine bir zarar gelmemesi için Laheç'i İngilizlere bırakıp karşılığında da İngiliz ve Seyyid İdrisî saldırılarının durdurulmasının sağlanıp, deniz yollarının açılmasını istemeyi düşünmeye başlamıştır. İmam'ın bu düşüncesini öğrenen Ta'izz de denetleme gezisindeki Mahmud Nedim Bey ve Kordulu Komutanı Ahmed Tevfik Paşa derhal gezilerini yarıda keserek Sana'ya dönmüşlerdir. Bir anlaşma akdi yapılanaya kadar da Yemen'in hâlihazırdaki durumunun devam etmesi için çaba göstermişlerdir. Aldıkları bu kararı Mahmud

48 BOA. Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti Evrakı (DH. KMS), D: 49 G:63

49 *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, a.g.e. ,s.590

50 Fahir Armaoğlu, a.g.e, s. 452-458

Görüş

Nedim ve Ahmed Tefvik Paşa Tihame'deki bölge komutanlığına da bildirmişlerdir ve ona asker arasında oluşabilecek bir karışıklığın önüne geçebilmek için elinde bulunan paralarla askerlerin maaşını ödenmesini istemişlerdir. Alınan bu önlemlerin üzerinden çok geçmeden Perim'deki İngiliz komutanlığından Sana ve Laheç'deki Osmanlı kuvvetlerine mütareke haberi ulaştırılmıştır. 30 Ekim 1918 günü İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında mütareke imzalandığı için, 31 Ekim 1918 günü bütün cepheelerde savaşın durdurulduğu haberi verilmiştir. Ancak sonradan 9 Kasım 1918'de Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa imzası ile İstanbul'dan, Yemen'e mütarekenin 16. maddesinin uygulanması yönünde bir emir gönderilmiştir.⁵¹

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros mütarekesinin 16. maddesine göre Hicaz, Asir, Yemen, Suriye ve Irak'ta bulunan Osmanlı kuvvetlerinin en yakın İtilaf kuvvetlerinin kumandanlarına teslim olmaları istenmiştir.⁵² Bu durumu Mahmud Nedim Bey ve Ahmed Tefvik Paşa, İmam Yahya'ya bildirmişlerdir. İmam Yahya eğer Kolordu birliklerinin teslimine kolorduca karar verilirse karşı çıkmayacağını bildirmiş, ileride yaşanabilecek taarruzlara önlem olarak da birliklerdeki silah ve cephanenin bir kısmının kendisine verilmesini talep etmiştir. Ancak cephanelerin bırakılması isteği uygulama safhasında bir takım engellerle karşılaşmıştır. Zira 7. Kolordu komutanlığı silahlarını İmam Yahya'ya devretmeyi uygun bulmuşsa da; 39. Tümen komutanı Ali Sait Paşa verilen emirde silahların İngilizlere teslim edileceğini belirterek İmam Yahya'nın isteğine itiraz etmiştir. Nitekim 39. Tümen komutanı Ali Sait Paşa 9 Aralık 1918'de İngiliz kuvvetlerine teslim olmuştur. Ali Sait Paşa'nın komutası altındaki Laheç'deki 39. Tümenin teslim olması ile sıra İdrisî ile mücadele eden 40. Tümen ve 7 Kolorduya gelmiştir.⁵³ Ancak bu tümenler teslim olmaya yanaşmamıştır. Çünkü Ahmet Tefvik Paşa ile Mahmud Nedim Bey'e göre 9 Kasım 1918 tarihinde gönderilen mütareke hükümlerini içeren telgraf sahtedir bu yüzden de mütareke koşulları geçersiz olduğundan teslim olmaları da gereksizdir. Mahmud Nedim Bey, gönderilen emirden emin olabilmek için İmam Yahya'nın şifresi ile kendisine İstanbul'dan talimat verilmesini ve bu iş için de İngilizler'in kendisine özel surette bir memur göndermesini istemiştir. Çünkü Mahmud Nedim'e göre haber çok alelade bir yolla ve bir de İngilizler'in aracılığıyla gönderildiğinden (çevirirken bir hata yapıldığını düşünür) tekrar gönderilmesi konusunda ısrarcı davranmıştır.

Aden İngiliz valisi tarafından gönderilen 9 Kasım 1918 tarihli Sadrazam kararının doğruluğunun kanıtlanmasıyla birlikte 7. Kolordu komutanlığı ve 40. Tümen'in İngilizlere teslim olması zorunlu bir hal almıştır. Mahmud Nedim, Yemen'den ayrılacak askeri ve sivil görevlilere en azından bir miktar para gön-

51 *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, a.g.e. s.591-592

52 Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar -I*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973, s. 63

53 *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, a.g.e. ,s.595-599

Gazi

Akademik
Bakış

135

Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016

derilmesini Osmanlı hükümetinden talep etmiştir. Zira uzun zamandır maaş alamayan askerlerin yanı sıra askerlerin dul kalmış eşleri ve yetim çocuklar da Yemen'de müşkül bir durum içerisinde kalmışlardır.⁵⁴ Silah ve cephanesini İmam Yahya'ya teslim eden 7.Kolordu ve 40.Tümen San'dan ayrılarak 25 Mart 1919 tarihinde yedi ay esir olarak yaşayacakları Aden'e gitmişlerdir; yedi ayın sonunda gemilerle İstanbul'a gönderilmişlerdir. Yemen'de İngilizlere teslim olmayan yalnızca Mahmud Nedim Bey ve birkaç memurla ile subaydır.⁵⁵

Ancak, Mahmud Nedim Bey'in Yemen'de kalması anlaşılacağı üzere İngilizler ile yapılan mütareke hükümlerine uygun değildir. Osmanlı Devleti merkezinden 28 Nisan 1919 tarihinde verilen emir hükmünce, Mahmud Nedim Bey'in vilayette en büyük mülki memur sıfatı taşımasından dolayı vakit kaybetmeksizin mütareke hükümlerine uyarak Yemen'den ayrılıp İstanbul'a gelmesi istenmiştir.⁵⁶ Ancak Mahmud Nedim'in, İstanbul'a dönen Yüzbaşı Ömer Efendi ile hükümete gönderdiği telgrafa göre kendisi Sana'dan ayrılmak istememektedir. Yüzbaşı Ömer Efendi'nin şahsi kanaatine göreyse Mahmud Nedim Bey savaş süresince İmam Yahya ile çok iyi ilişkiler içerisinde bulunarak, Yemen'in içinde bulunduğu vaziyeti en iyi tetkik edecek kişi konumuna gelmiştir. İmam Yahya Mahmud Nedim Bey'in bu yeterliliklerinin farkında olduğu için onu Sana'da alıkoymuştur.⁵⁷

Mütarekenin imzalanmasından sonra Osmanlı Devleti ile savaşan taraflar arasında 10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma hükümlerine göre Yemen'in adı Osmanlı'ya bırakılan topraklar içerisinde geçmemektedir. Bunun fiziksel manada da önüne geçen sebepler vardır. Sevr anlaşması uyarınca Yemen'in geçişi konumundaki Hicaz'da, Şerif Hüseyin Bin Avn'ın idaresinde bağımsız bir krallık oluşturulmuş ve Osmanlı hükümetinden de bu krallığı tanınması beklenmiştir.⁵⁸ Ancak 18 Mart 1920 tarihinde toplanan son Osmanlı Mebusan Meclisi üyelerinin bazılarının tutuklanması üzerine, vekiller bir protesto olarak oy birliğiyle Meclisi süresiz tatil etmiştir. Bir daha toplanamayan Meclis-i Mebusan 11 Nisan 1920 tarihinde padişah tarafından nihai olarak feshedilmiştir.⁵⁹ Bu yüzden Sevr anlaşması, Padişah ve Meclis-i Mebusan tarafından onaylanmadığı için yürürlüğe girmemiştir. Ancak 7 Kasım 1920 tarihinde verilen bir emirle anlaşma hükümleri henüz uygulanmamış olsa da Mahmud Nedim Bey'in mevcut olan mütareke doğrultusunda İstanbul'a dönmesi istenmiştir.⁶⁰

54 BOA. DH. KMS D:53-1 G:76

55 *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, a.g.e , sf: 616-617

56 BOA. DH. KMS D:52-1 G:6

57 BOA. DH. KMS D:53-1 G:76, (22.06.1919)

58 Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinler*, C:1(*Osmanlı İmparatorluğu Anlaşmaları*), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1953, s.525,561

59 Bernard LEWIS, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çeviren: Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2004, s.251

60 BOA. Meclis-i Vükela Mazbataları, D: 220 G:187

Görüş

Akademik
Bakış

136

Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016

Savaşın sona ermesi ve Osmanlı Devleti'nin Yemen'deki etkinliğinin ortadan kaldırılması ile birlikte İmam Yahya Yemen'deki en etkili kişi olmuştur. Mahmud Nedim, Osmanlı valisi olarak bölgede sözü en çok dinlenen kişi haline gelmiştir. İmam Yahya, hem Mahmud Nedim'in sahip olduğu nüfuzdan hem de tecrübelerinden istifade etmek istemiş Mondros Antlaşmasının hilafına Yemen'de kalmasını istemiştir. Mahmud Nedim ile birlikte sivil memur ve askerler de Yemen'de İmam Yahya'nın emrinde görev almak üzere kalmışlardır.⁶¹ Mahmud Nedim ve beraberindeki Türk memur ve askerleri daha ileride İmam Yahya tarafından kurulacak bağımsız Yemen devletinin idari anlamda çekirdek kadrosunu oluşturmuştur. Mahmud Nedim, İmam Yahya'ya ait toprakların yöneticisi konumuna gelmiş, bir de Ragıp Bey ile birlikte Dışişleri bakanlığı olarak adlandırılabilir bir görevi de üstlenmiştir. Bu devleti de o gün için oldukça modern sayılabilecek nitelikte bir bakanlar kurulu ve bu bakanlar kurulunu idare eden bir başbakan ile bir kabine sekreteri idare etmiştir.⁶²

Mahmud Nedim Bey ve onunla birlikte Yemen'de iki yüz sivil memur ile dört yüze yakın asker kalmıştır.⁶³ İmam Yahya uzunca bir süre Türk memur ve askerlerin dönüşüne izin vermemiştir. Mahmud Nedim'in uzun uğraşları sonucunda Türkler, Yemen'den ancak 1926'da ayrılabilmişlerdir.⁶⁴

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin, Yemen'deki hâkimiyeti Yavuz Sultan Selim'in bölgeyi fethi ile başlamıştır. Hicaz ile birlikte kutsal topraklar içinde görülen ve bu sebeple özel bir statüsü olan Yemen'de Osmanlı yönetimine karşı ilk başkaldırı 20.yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Bu dönemde başlayan isyanlar ise çoğunlukla Yemen'in kabilelere dayanan yapısından kaynaklanmaktadır. Bu çok kabileli yapının neden olduğu durum, zamanla bölgeye yerleşmek isteyen sömürgeci devletlerin kolaylıkla bölgede kendilerine taraftar bulmalarını sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nin her türlü uğraşına rağmen kendi tarafına geçirmeyi başaramadığı Seyyid İdrisî hem bu süreçte hem de Birinci Dünya Savaşı sürecinde en fazla uğraştığı kişi olmuştur. İtalya ve İngiltere'nin Yemen'e hakim olma mücadelesinde Seyyid İdrisî'nin İngilizlerin tarafını tutması, bölgede İngiliz yayılcılığını kolaylaştırmıştır. Birinci Dünya savaşı sürecinde 1914'de Da'an Antlaşması ile Osmanlı Devleti'ne bağlılığı sağlanan İmam Yahya ve ona bağlı kabilelerin de yardımı sayesinde Türk askerinin İngiliz işgalleri karşısında sergilediği direniş Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanana kadar devam etmiştir. Türk askerinin her türlü imkânsızlığa karşın gösterdiği mücadele birçok açıdan önem arz etmesinin yanı sıra, Arap Yarımadası'ndaki diğer devletin tersine Yemen'in

61 Alain ROUAUD, a.g.m s. 247

62 Harold INGRAMS, *The Yemen, (Imam, Rulers & Revolutions*, John Murray Publisher London 1963, s. 63

63 BOA. DH. KMS, D: 60-3 G:23

64 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Muamalat Genel Müdürlüğü Kataloğu D:030.10.0.0 G:80.529.22

Gazi

Akademik
Bakış

137

Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016

İngiliz sömürgesi olmasını engellemiştir. Savaşın ardından, Osmanlı askerinin büyük bir kısmı Yemen'den tahliye edilirken memurların ve askerlerin bir kısmı Yemen'de kalmıştır. Mahmud Nedim'i makalemiz süresince sıklıkla andık ve aslında bahsi geçen dönemde Yemen'e ilişkin bilgilerimizi büyük oranda onun hükümet ile yazışmalarına dayanarak anlaşılır kıldık. Birinci Dünya Savaşı süresince Mahmud Nedim, Yemen'deki kabilelerle Osmanlı hükümeti arasında ve ordu ile kabileler arasında bir denge siyaseti güderek İngilizler'in Yemen'de başarılı olmasının önüne geçmiştir. Hükümet ile yaptığı yazışmalar, Yemen'deki Türk asker ve memurunun ne kadar zor şartlarda ne büyük başarılar gösterdiğini anlamamız bakımından bize yardımcı olmuştur. Mahmud Nedim, Yemen'de Osmanlı hakimiyeti sona erdikten sonra da İmam Yahya tarafından kurulan yeni hükümetin gerek askeri gerek bürokratik hizmetlerini organize ederek modern Yemen'in kurulmasında en çok emeği geçen kişi olmuştur.

KAYNAKLAR

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri

Dahiliye Nezareti Belgeleri

Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti Evrakı

Dahiliye Nezareti İdari Kısım Evrakı

Dahiliye Emniyet-i Umumiye 4. Şubesi Evrakı

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Muhasebe Kalem-i Evrakı

Dahiliye İdare-i Umumiye Belgeleri Evrakı

Hariciye Nezareti Belgeleri

Hariciye Siyasiye Evrakı

Meclis-i Vükela Belgeleri

Meclis-i Vükela Mazbataları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri

Başbakanlık Muameleat Genel Müdürlüğü Kataloğu

Kitaplar ve Tezler

AKDİLEK Mahmut Nedim, *Arabistan'da Bir Ömür, Son Yemen Valisinin Hatıraları veya Osmanlı İmparatorluğu Arabistan'da Nasıl Yıkıldı?*, Derleyen: Ali Birinci, İsis Yayınevi, İstanbul 2001

ARMAOĞLU Fahir, *Siyasi Tarih (1789-1960)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1973

DUYSAK Cabir, *Osmanlı Belgelerine Göre Asir Bölgesinde Seyyid İdris'in İsyan ve Sonuçları, 1908-1918*, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Zekeriya Kurşun İstanbul 2005

ERİM Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Cilt:1 (Osmanlı İmparatorluğu Anlaşmaları), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1953

Görüş

Akademik
Bakış

138

Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016

INGRAMS Harold, *The Yemen (Imam, Rulers & Revolutions)*, John Murray Publisher, London 1963

KARPAT Kemal, *İslam'ın Siyasallaşması*, Çeviren: Şiar Yalçın, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004

KAYALI Hasan, *Jön Türkler ve Araplar, Osmanlı İmparatorluğu'nda Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)* Çeviren: Türkan Yöney, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003

LAPIDUS Ira M, "*Modernizme Geçiş Sürecinde İslam Dünyası*", Çeviren: Yrd. Doç. Dr. İ. Sefa Üstün, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1996

LEWIS Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çeviren: Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2004

ŞIVGIN Hale, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, Ankara, 2006.

TANSEL Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ankara 2011, Cilt 2

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Hicaz, Asir, Yemen Cepheleleri ve Libya Harekâtı 1914- 1918, T.C Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Askeri Tarih Yayınları, Günkur Basımevi Ankara 1978, Cilt 6

Makaleler

ROUAUD Alain, "*Yahya b. Muhammed*" The Encyclopedia of Islam (New Edition), Leiden 2001, C.11, Fasikül-183-184

SERTOĞLU Midhat, "*Yemen Macerası 2*", Hayat Tarih Mecmuası İstanbul 1975, Cilt:11, Sayı 5

Gazi

Akademik
Bakış

139

Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016